

М. Є. ДИРДІН, І. В. ГРИЦЮК. ПОВТОРНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНА З ПРОТИДІЄЮ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ

Висвітлюються питання, пов'язані з протидією розслідуванню злочинів. На основі аналізу нормативних та наукових джерел зазначається, що будь-яка форма протидії, виходячи з умов виникнення, як правило, впливає на ступінь повторності у конкретній слідчій роботі.

Ключові слова: злочин, протидія розслідуванню, слідчі дії, повторність.

Освещаются вопросы, связанные с противодействием расследованию преступлений. На основе анализа нормативных и научных источников отмечается, что любая форма противодействия, исходя из условий возникновения, как правило, влияет на степень повторности в конкретной следственной работе.

Ключевые слова: преступление, противодействие расследованию, следственные действия, повторность.

The article highlights issues related to countering crime investigation. On the based analysis of normative and scientific sources indicate, that any form of counteraction affects the degree Frequency in a specific investigative work based on the conditions of origin.

Key words: crime, counteraction to investigation, investigation, Frequency.

Однією з актуальних проблем, із вирішенням якої пов'язані оптимізація розслідування злочинів й удосконалення процесу доказування в складних кримінальних справах, є дослідження сутності й форм протидії зацікавлених осіб їх розкриттю та розслідуванню, а також діяльності органів дізнання, слідчих у ході провадження досудового розслідування. Важливим також є вивчення особливостей відображення способів впливу протидіючих суб'єктів на певні носії інформації, яка має доказове значення, розроблення методів виявлення, нейтралізації та попередження протидії розслідуванню¹.

Протидія розслідуванню, поряд з недосконалістю кримінального і кримінально-процесуального законодавства, належать до числа причин, з приводу яких багато злочинів залишаються нерозкритими, а особи, які їх вчинили, – безкарними.

С. Казіахмедов зазначив, що «в жодній європейській державі немає тих перешкод в здійсненні кримінального судочинства, які зустрічаються в нас. У цих країнах неприпустимо, щоб свідок, потерпілий, інші учасники кримінального судочинства багаторазово не з'являлися по повісткам органів слідства, щоб навіть свідки вчинення злочину відмовлялися давати свідчення, посилаючись на свою неусвідомленість; щоб свідок, потерпілий і навіть експерт або спеціаліст в ході розслідування і судового розгляду багаторазово міняли свої свідчення і залишалися безкарними, щоб адвокати, використовуючи свої повноваження всупереч закону і адвокатській етиці, ставали немов би співучасниками злочинців»².

© ДИРДІН Максим Євгенович – ст. викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України

© ГРИЦЮК Ігор Васильович – асистент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України

За період існування злочинності протидія розслідуванню розвилася від елементарних кроків до системи витонченої і відкритої протидії діяльності державних органів боротьби зі злочинністю. В.П. Бахін зазначає, що сучасна протидія розслідуванню змінилася не тільки якісно (нові форми, засоби й методи її здійснення), а й масштабно, особливо в рамках діяльності організованої злочинності. Тому якщо раніше можна було вважати, що майстерності та засобів, які знаходилися в арсеналі слідчих і оперативних працівників, було достатньо для виявлення й подолання хитрощів і вивертів злочинців з метою ухилення від відповідальності, то тепер цього вочевидь мало, оскільки їм протистоїть не просто більш професійний та оснащений сучасними технічними можливостями злочинець, а армія сил і коштів об'єднаної та організованої злочинності, яка наважується на боротьбу з державою³. Необхідно додати, що злочинне формування все частіше перевтілюється в державні структурні одиниці. Вчорашні ватажки злочинних угруповань, особи з „чорною» репутацією (судимістю) сьогодні стають представниками народу в різних сферах виконавчої і законодавчої влади, як наслідок – „поважні люди», „еліта суспільства». Ці особи прагнуть влади, оскільки зрозуміли: влада – це засіб, з яким зручніше і впевненіше будуть себе почувати при здійсненні різних злочинів. З кожним роком подібні випадки зустрічаються все частіше, що є надто негативною динамікою у сфері боротьби зі злочинністю.

Враховуючи це, для розробки й реалізації дійоих заходів щодо подолання протидії розслідуванню необхідно всебічне й глибоке вивчення сучасного феномену протидії як складового елемента протистояння злочинності та суспільства. Слід чітко виділяти й розмежовувати дві складові частини – те, що може викриватися й переборюватися на рівні діяльності правоохоронних органів, і те, що може бути переборено лише за рахунок можливостей держави і суспільства в цілому.

На сьогодні, на жаль, протидія розслідуванню є складовою розкриття і розслідування переважної більшості злочинів. Злочинні організації інституціонуються у різні сфери національної влади. Все складніше стає боротьбу правоохоронних органів з протидією злочинно-владними організаційними формуваннями.

Як зазначає О.В. Юнацький, протидія процесу розслідування є, по суті, продовженням протиправної діяльності, вона спрямована на приховування слідів злочину, недопущення викриття й притягнення до відповідальності винних осіб шляхом застосування різних, у тому числі й незаконних методів. Вона, як правило, характеризується явним або таємним втручанням у діяльність слідчого з метою вплинути на перебіг та результати розслідування кримінальної справи. Таке втручання здійснюється передусім на етапі виявлення, збирання (закріплення) доказів. Не виключається також протидія й під час перевірки, оцінки доказів та їх джерел, під час прийняття рішень з кримінальної справи⁴.

Проблемні питання протидії розслідуванню досліджувалися різними ученими. Проблема повторності, пов'язана з протидією розслідуванню нам у прямих публікаціях не зустрічалася.

Досліджуючи це питання, необхідно зазначити, що протидію розслідуванню визначають як систему дій (або бездіяльність), що має на меті перешкодити залученню слідів злочину до сфери кримінального судочинства і подальшого їх використання як судових доказів⁵. За період існування злочинності протидія розвивалася від елементарних кроків (вчинити злочин, коли ніхто не бачить, замаскувати свою зовнішність тощо) до системи витонченої і відкритої протидії діяльності

державних органів по боротьбі із злочинністю⁶.

Науковці пропонують різні поняття про протидію розслідуванню. Наприклад, Б.В. Щур зазначає, що протидія розслідуванню може бути визначена як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини по кримінальній справі⁷.

В.К. Лисиченко, Р.М. Шехавцов вважають, що в понятійному розумінні найбільш прийнятним буде визначення протидії розслідуванню як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, що виявляється у вигляді окремих умисних дій або наперед спланованої складної низки різних дій з метою досягнення поставленої мети щодо приховання, зміни, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв і перешкоджання розслідуванню та встановленню причетних до злочину осіб⁸.

О.В. Александренко визначає протидію розслідуванню як своєрідний вид соціальної діяльності, що являє собою систему навмисних, цілеспрямованих дій по перешкоджанню повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню злочинів⁹.

На думку О.В. Юнацького, протидію процесу розслідування з кримінальної справи можна визначити як сукупність активних та цілеспрямованих дій зацікавлених осіб з метою перешкодити залученню фактичних даних, іншої інформації в процес доказування, а також виключення, нейтралізація або знецінення наявних доказів у справі¹⁰.

В.М. Григор'єв, А.В. Победкін, В.М. Яшин, Ю.В. Гаврилін вважають, що протидія розслідуванню – це умисні дії (або система дій) злочинців та інших осіб, спрямовані на перешкоджання вирішенню завдань досудового розслідування з метою ухилення винної особи від кримінальної відповідальності (або її пом'якшення) і перешкоджання досягненню результату кримінального судочинства¹¹.

Кожний автор, який сформулював своє визначення цього поняття в юридичній літературі, спирається на свої наукові інтереси. При цьому наведені погляди авторів зводяться до одного: протидія розслідуванню – це активне і пасивне протистояння розслідуванню суб'єктами злочину або іншими зацікавленими особами з метою не допустити розкриття і розслідування злочину. Якщо злочинець дійсно скоїв злочин і винний, то він буде намагатися знищити сліди злочину будь-якими доступними способами і методами. Як зазначає Г.О. Зорін, протидія – це змагання несумісних позицій¹².

Основна проблема у протидії розслідуванню і взагалі боротьбі із злочинністю полягає не в роботі слідчих і оперативних працівників, а в бажанні самої держави конкретно боротися із злочинністю. Усе частіше ми можемо спостерігати ситуації у засобах масової інформації, у повсякденному житті, коли державна влада безпосередньо (опосередковано) пов'язана з організаційними злочинними формуваннями. А тому і протидія розслідуванню характеризується певними ускладненнями.

Вважаємо, що будь-яка форма протидії, виходячи з умов виникнення, як правило, впливає на ступінь повторності у конкретній слідчій роботі. Протидія у відкритій і прихованій формі впливає на якість слідчої роботи, може слугувати приводом до проведення повторних та додаткових слідчих дій. Слідчий може і не помічати фактора протидії в його звичайному вигляді, а слідча робота повторюється, вважаючи при цьому, що вона повторюється сама собою, а не викликана

зовнішніми чинниками.

На нашу думку, повторність, пов'язана з протидією розслідуванню, може виникати у будь-якій формі активної або пасивної діяльності від різних учасників кримінального судочинства з конкретною метою, спрямованою на перешкоду досягненню конкретного об'єктивного результату та створюють умови для проведення або перешкоди для проведення повторних та додаткових слідчих та процесуальних дій при розслідуванні злочинів.

Результати узагальнення анкет опитування 355 слідчих слідчих органів внутрішніх справ, податкової міліції, служби безпеки, прокуратури у м. Києві, Київській, Миколаївській, Запорізькій, Полтавській та Закарпатській областях, на запитання, які обставини ускладнюють провадження повторних слідчих дій, показали: на наявність нової інформації в учасників слідчої дії – 40 % респондентів; на участь захисника у повторній слідчій дії вказало 25,1 % респондентів; у зв'язку із обранням нової тактики поведінки підслідним зазначило 13,8 % респондентів; у зв'язку із зміною позиції учасників слідчої дії – 26,5 % респондентів.

Аналіз зазначених даних доводить, що перераховані обставини переконливо свідчать про певні труднощі, з якими зустрічається слідчий при проведенні повторних слідчих дій у своїй діяльності. Відповідні обставини вимагають підвищення професіоналізму, уміння аналізувати вже отриману інформацію, маніпулювати нею з метою отримання, перевірки та уточнення нової або додаткової інформації.

Не беручи до уваги повну категоричність, ми вважаємо, що повторність, пов'язана з протидією розслідуванню, може відобразитися через такі основні фактори, як: протидія підозрюваного, обвинуваченого або ж групи таких осіб; протидія адвоката підозрюваного, обвинуваченого; процесуальна протидія керівника слідчого підрозділу, керівника правоохоронного органу, прокурора, судді; протидія колег слідчого, експерта (спеціаліста) тощо.

Розглянемо більш детально ці фактори.

1. Дії таких осіб здійснюються приховано, в конкретній конспірації, містять невизначений характер впливу на слідчого, його подальші і повторні дії в слідчій роботі. Професіоналізм і майстерність суб'єктів протидії в більшості випадків створюють умови, які не дозволяють виявляти протиправні дії. Повторність, пов'язану з протидією розслідуванню, важко виявити в матеріалах кримінальних справ. Такі факти не фіксуються в спеціальних процесуальних документах. А постанови і протоколи повторних та додаткових слідчих дій не дають виразного уявлення про протидію конкретних суб'єктів, що призвело до повторної слідчої роботи.

Очевидно, що повторність, пов'язана з протидією розслідуванню, відбувається в повторній слідчій діяльності, оскільки в конкретних випадках повторність у слідчій діяльності визначається наявністю і умовою певного виду протидії з боку зацікавлених осіб.

Протидія цими особами характеризується різноманіттям дій і способів, які нейтралізують процесуальні і тактичні дії суб'єкта розслідування, а також створюють умови повторності в слідчій діяльності. Такими умовами можуть бути: повністю або частково неправдиві показання; необгрунтоване оскарження дій слідчого; заява необгрунтованих клопотань про провадження додаткових слідчих дій; організація неправдивого алібі; підкуп (схиляння до дачі неправдивих показань) свідка, потерпілого; надання слідчому фальсифікованих документів і пред-

метів; знищення оригіналу документа під час допиту, пов'язаного з пред'явленням доказів; використання обвинуваченим зв'язків для усунення слідчого від розслідування злочину, шляхом передачі кримінальної справи іншому слідчому.

Для нейтралізації такого виду протидії слідчий витрачає час для проведення певної роботи, зокрема роботи, яка може повторятися.

Тому у момент конкретної протидії розслідуванню слідчий у конкретній ситуації повинний: проаналізувати протидію; якісно організувати свою роботу; забезпечити свою діяльність науково-технічними засобами; спрогнозувати можливі наслідки від протидії розслідуванню у поєднанні із застосуванням тактичних заходів і без них; мінімізувати тактичний ризик.

2. Протидію розслідуванню може створювати і адвокат, якщо він бере участь як механізм „гальмування» слідчої роботи і її „розвалу». У такій ролі адвокат створює умови для виникнення повторності у слідчій діяльності внаслідок перешкодження слідству, розвалу кримінальної справи.

Складність у визначенні масштабу протидії адвокатів-захисників, яка зумовила повторність у слідчій роботі, пов'язана з тим, що важко визначити, що потрібно розуміти у цілому під самою протидією адвокатів-захисників у розслідуванні конкретної кримінальної справи.

При цьому в юридичній літературі зазначається, що найбільш поширеними випадками фальсифікації доказів є організація алібі, спрямування слідства хибним шляхом у результаті надання фіктивних доказів, підроблення, підчистки та виправлення у документах, підкидання фальшивих документів, підкуп експертів для надання неправдивого висновку. Ці злочини не можна називати суто адвокатськими. Навпаки, адвокати самі не беруться за такі дії. Вони можуть висловити поради, розробляти певні плани і доводити їх до відома обвинувачених, залишаючись осторонь від безпосереднього виконання таких дій¹³. Подібні „рекомендації» адвокатів своїм підзахисним, їх родичам призводять до конкретних протидій розслідуванню і зниження темпу розслідування. Для перевірки, уточнення і нейтралізації таких дій потрібний час для проведення повторних та додаткових слідчих дій, проведення повторних процесуальних дій, збору додаткової оперативної інформації.

При опитуванні нами 112 адвокатів, що спеціалізувалися по кримінальному судочинству в м. Києві, Київській, Миколаївській, Запорізькій, Полтавській та Закарпатській областях, на запитання, чи були вони учасниками проведення повторних слідчих дій на досудовій стадії: 75,0 % респондентів зазначили, що були; 25 % респондентів сказали, що не були. Крім того, 12,5 % респондентів сказали, що часто; 32,1 % респондентів – нечасто; 55,4 % респондентів – в окремих випадках.

Опитування засвідчило, що адвокати у переважній більшості випадків були учасниками проведення повторних та додаткових слідчих дій. Їх участь у процесі розслідування кримінальних справ ставила перед слідчим певні умови поведінки, межі застосування психологічних та криміналістичних прийомів, тактичну доцільність проведення тих або інших слідчих дій, а також проведення їх повторно, вироблення певних способів подолання адвокатського супротиву на слідчі заходи.

3. Крім того, повторність у слідчій діяльності, пов'язана з протидією розслідуванню, може міститися в діях керівника слідчого підрозділу, керівника правоохоронного органу, прокурора, судді. Зазначені суб'єкти можуть створювати умови, які можуть перешкоджати якісному розслідуванню, а також умови, спрямовані на

проведення повторних та додаткових дій слідчим на усунення протидії цих осіб.

Така практика передбачає створення механізму зламу правосвідомості слідчого, яка, в першу чергу, спрямована на маніпулювання діями та відповідними рішеннями слідчого, нехтуванням його правової думки, а по-друге, на свідоме усунення небажаного слідчого від справи, і таким чином спрямувати справу в потрібне русло.

4. Протидія колег слідчого, експерта (спеціаліста) може впливати на якість розслідування злочинів, що в конкретних випадках призводить до повторності у слідчій діяльності: таємне знищення, крадіжка слідчих матеріалів, речових доказів, протоколів, постанов колегами слідчого; наперед незаконний експертний висновок; помилкові рекомендації спеціаліста під час виконання повторної або додаткової слідчої дії, повторного розслідування справи; витік слідчо-оперативної інформації, що доступна колегам по службі, експертові (спеціалістові).

При цьому жертвами таких ситуацій найчастіше стають молоді співробітники правоохоронних органів через малодосвідченість, недалекоглядність, неприциповість. Такими діями підводять молодого слідчого до ситуації, за якої він стає її заручником, отримуючи певну залежність від конкретної особи у конкретному випадку.

Такі умови можуть створювати протидію розслідуванню, що зумовлює повторність у слідчій діяльності. При цьому професійні якості і переконаність у своїх позиціях, вольові якості і правова принциповість слідчого дозволять успішно боротися з незаконним впливом на нього та якісно виконувати роботу як з першого разу, так і повторно.

1. *Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М.* Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: Навч. посібник. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – С. 3. 2. *Казиахмедов С.* УПК РФ: успех или проблемы? // Законность. – 2007. – № 2. – С. 36. 3. *Бахин В.П.* Криміналістика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.). – К., 2002. – С. 202. 4. *Юнацький О.В.* Особливості діяльності слідчого в умовах протидії розслідуванню злочинів // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 186–187. 5. *Криміналістика.* Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. В.Д. Грабоского, А.Ф. Лубина]. – Ниж. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – С. 345. 6. *Бахин В.П.* Цит. работа. – С. 202. 7. *Шур Б.В.* Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 13. 8. *Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М.* Цит. праця. – С. 22. 9. *Александренко О.В.* Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 10. 10. *Юнацький О.В.* Цит. праця. – С. 187. 11. *Григорьев В.Н.* Справочник следователя / Григорьев В.Н., Победкин А.В., Яшин В.Н., Гаврилин Ю. В. – М.: Эксмо, 2008. – С. 463. 12. *Зорин Г.А.* Теоретические основы криминалистики. – Минск: Амалфея, 2000. – С. 124. 13. *Зейкан Я.П.* Перешкоди правосуддю, або Хто попереджений – той озброєний: Практичний посіб. – К.: КНТ, 2009. – С. 137.